

GÜNÜMÜZ ÖZBEK DESTANCILIĞININ GELİŞMESİNDE ŞÜKRULLA'NIN YERİ

Saida KURBANOVA*

Özet: Makalede Özbekistan Halk Şairi Şükrulla'nın İhtiyarlar adlı destanı, destanda yorumlanan Sovyet kişisi ve olgusu analiz edilir. Yetenekli şair, oyun yazarı, tercüman, gazeteci olan Şükrulla'nın sanatında destan türünün ayrı yeri vardır. Şairin İhtiyarlar, 26.Tan Ağarışı, İlk Deprem, Gül ile Taş, Rusya, İki Kaya, Kalp Nuru adlı destanları edebiyatçıların ilgi odağı olmuş, araştırılmıştır. Ancak destanlar Şura döneminde kaleme alındığı için vulgar sosyalizm metodu ile araştırılmıştır. Söz gelimi, İhtiyarlar N.Rahimcanov, B.Nazarov gibi onlarca uzman tarafından araştırılmış olmakla birlikte söz konusu destanı günümüz edebiyatı ölçüleri çerçevesinde yeniden analiz etme ihtiyacı vardır. Nitekim akademisyen B.Nazarov destanın tarihçesi ile ilgili olarak şunları kaydeder: "Günün birinde üstat Aybek şair Şükrulla ile karşılaşır. Yaşlı insanlar hakkında onlardan biriymiş gibi konuşan Şükrulla'ya Aybek "Sizi görmeden sözlerinizi dinleyen kişi altmışına basmış ihtiyar zanneder. Tavsiyem İhtiyarlar adında bir destan yazınız" der.

Şükrulla'nın destanlarının hemen her karakterinin hayatta prototipleri vardır. Söz gelimi, İhtiyarlar'daki Selim'i tanımak için şairin komşusu Lokomotif Zakir'in tabiatını öğrenmek lazım".

Anahtar kelimeler: *destan, Şükrulla, Sovyet kişisi, Sovyet olgusu, edebî yorum.*

The Role of Shukrullo's Creation in the Development of Modern Uzbek Poetry

Abstract: This article analyzes the epic "Chollar" ("Old Men") by the People's Poet of Uzbekistan Shukrullo, the image and reality of the Soviet man artistically interpreted in it. The epic genre has a special place in the work of Shukrullo, a talented poet, playwright, translator, and publicist. The poet's epics "Chollar" ("Old Men"), "26-inchi tongotar" ("26th Dawn"), "Birinchi zilzila" ("First Earthquake"), "Otash va gul" ("Fire and Flower"), "Russia" ("Russia"), "Ikki qoya" ("Two Rocks"), "Ko'ngil chirog'i" ("Thunderbolt") have come to the eyes of literary scholars and have been researched. But since these epics were created during the Soviet era, the works were researched and studied based on the method of vulgar sociologism. In particular, despite the fact that Shukrullo's epic "Chollar" ("Old Men") has been analyzed by dozens of scholars such as N.Rahimjonov, B.Nazarov, there is a need to re-examine Shukrullo's epics based on the criteria of today's independence period literary studies. Therefore, academician B.Nazarov writes about the breaking history of the "Old Men" epic as follows: "One day teacher Oybek had a conversation with the poet Shukrullo. Oybek, Shukrullo's mentor, who speaks about the Moysafids as if he were himself, said, "Hearing your words without seeing yourself, he will say that you are an old man in his sixties. "Write a poem called "Chollar" ("Old men") he says.

There were prototypes of most of the characters in Shukrullo's sagas. In particular, in order to determine the life foundations of the character of Salim in the epic "Chollar" ("Old Men"), it is necessary to know the nature the poet's neighbor Zakir "parvoz" ("flight") (Nazarov, 2016: 108).

Key words: *poem, Shukrullo, Soviet person, Soviet reality, artistic interpretation.*

Giriş

Özbekistan Halk Şairi Şükrulla'nın Mücevherat Sandığı adlı denemesinde İhtiyarlar adlı destanın tarihçesi hakkında şu bilgiler vardır: "Günün birinde Aybek ağabeyle konuşurken destancılık ve karakter yaratma üzerine uzun uzun konuştuk. Sohbet sırasında bir ihtiyarı anlattım. Birdenbire bana dönüp:

- Kaç yaşındasınız? Sizi görmeden bu sözlerinizi dinleyen kişi 60 yaşında bir ihtiyar zanneder. Tavsiyem, İhtiyarlar adında bir destan yazınız, dedi.

Savaş yıllarında tarlalarda esas itibarı ile kadınlar ve ihtiyarlar çalışırdı. Kolhoz hayatından haberdar olmama rağmen kesin bir simayı gözümün önünde canlandıramamıştım. Aybek ağabeyin tavsiyesi üzerine düşünmeye başladım. Babamın ve diğer ihtiyarların simasını, konuşmalarını aklıma getirip onları kolhoz tarlalarında çalıştırmayı düşündüm. Selim karakterinin ortaya çıkışında komşumuz Lokomotif Zakir esas oldu" (Shukrullo, 1977: 152-153).

Şükrulla'nın eserlerinin tarihçesi, görüşlerinin edebi-estetik silsilesi araştırılırken Mücevherat Sandığı önemli bir kaynak arz eder. Bilindiği üzere şair İhtiyarlar'daki Selim

* Doç., Ürgenç Devlet Üniversitesi Özbek Filolojisi Fakültesi Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü, saida-09@mail.ru.

karakterinin prototipi olarak Lokomotif Zakir'i seçer. Diğer karakterlerin ise hayatta örnekleri yoktur.

İhtiyarlar'da Talibbay, Samsakkul Dede, Şirmat Dede, Selim, Parpi gibi ihtiyar karakterler kullanılmıştır. Destana savaş sonrası dönem esas alınmıştır. Yaşlı adamlar vatan hizmeti için kolhozda çalışır, pamuk planını denk getirmek için gece gündüz emek sarfeder. Anlaşılacağı üzere İhtiyarlar, Şura dönemi ideolojisini bünyesinde barındıran, dönemin sosyal-siyasal gayelerin yansıtan, tam anlamıyla, ısmarlama bir eserdir. Ancak dönem ve ideoloji açısından bakıldığında destanda kaleme alınan ihtiyarların hayattaki temelleri vardır. Örneğin, karakterlerden biri Samsakkul şöyle der:

“Sözleriniz doğru Koçkarbay,
Tek önemli olandır emek,
Pamuk ile sakal ağardı,
Çok ter ister, inatçı, müşkül.
Eh, tüm sırrı bellidir ayan,
Pamuk ektik hemen altmış yıl” (Shukrullo, 2009: 122).

1. Ana Metin

Destanda emeksever, vatansever, özverili ihtiyarların çabaları övülür. Destanı araştıran N.Rahimcanov şöyle yazar: “İhtiyarlar, Şükrulla'nın sanatçı olarak gelişmiş olduğunun bir belirtisi olarak meydana geldi. Destanın içeriği basittir. Özbek ihtiyarlarının manevi bakımdan yüksek kalitede olduklarını pamuk tarlasında, emek fonunda yansıtmak amaçlanmıştır. Dışarıdan bakıldığında destanın olay örgüsü de karmaşık değildir. Nitekim Samsakkul Dede, Koçkarbay Dede, Talibbay Dede, Şirmat Dede ve diğer ihtiyarların ekiplere ayrılarak gençlerin başında durmaları, pamuk rekoltelerini artırarak yurdun zenginliğine zenginlik katmak, bu süreçte yüksek insanlık sıfatlarını sergilemeleri eserin temel çizgisini oluşturur” (Rahimjonov, 1983: 123).

Gerçekten N.Rahimcanov'un vurguladığı gibi birkaç ihtiyar savaştan sonraki yıllarda ülke ekonomisini kalkındırmak için gençler gibi “Stahanovca”sına çalışarak pamuk tarlalarında emek sarfederler. Biri gece yarısı traktör sürerken diğeri pamuk tarlalarını sular. Yani İhtiyarlar'da Sovyet ideolojisine uygun halde Özbek çiftçilerin “Sovyet işçisinin timsali” olduğu gösterilmiş, onlar Sovyet yurtseverlik ruhunun sindirildiği karakterlerdir. N.Rahşmcanov'un vurguladığı üzere “...destanda çalışma şevki, yurt sevgisi, halkın yaratıcılık faaliyetine manevi veraset duygusu kuşaklar arası silsile bağını, istikrarlı hayatı sağlar, şeklindeki gayeyle birlikte ortaya çıkar” (Rahimjonov, 1983: 126). Gerçekten de gaye bu yani Sovyet ideolojisi; Sovyet hükümetinin işçi sınıfını destekleme, işçi karakterini baş kahraman olarak edebiyata mühürleme talebine dayanarak İhtiyarlar'da sahte karakterler kullanılmıştır. Zira yazarın kendisi daha sonra bir denemisinde bu konuda şöyle yazar: “Özbek ihtiyarlarının derin dünyasının, seviyesinin her yönüyle açılmadığını daha sonra kendim de fark ettim. Bunlar tam anlamıyla bir sanatsal karakter derecesine yükselmemişlerdi. Bu karakterler kolhoz, aile seviyesinde düşünen kişiler olarak kalmışlardı. Bunları yeniden işleyerek çiftçiler karakterini yaratmaya karar verdim” (Shukrullo, 1977: 153).

Yazarın da itiraf ettiği gibi İhtiyarlar'da emeksever, yurtsever Özbek ihtiyarları, onların zengin iç dünyasını ortaya koyma niyeti güdülmüş olmakla beraber bu amaca ulaşılmamış, karakterler gerçektışı ve sanatsal bakımdan zayıf kalmıştı. Ne var ki destanda doğa tasviri, tabiat manzarası büyük bir ustalıkla resmedilmiştir.

Şükrulla da diğer sanatçılar gibi dönemin ideolojisi dışına çıkamamış olabilir ama Özbek edebiyatının ayrı sayfasını oluşturan Sovyet adamı ve Sovyet olgusunun edebi yorumu meselesinin de özel olarak bilimsel araştırmaya tabi tutulması zamanı geldiği vurgulanmalıdır. Zira Türk edebiyatında Sovyet adamı, Sovyet ideolojisinin edebiyata yansımaları meseleleri üzerine çalışmalar çoktan gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Özbek

asıllı, günümüzde Türkiye'nin Ankara şehrinde ikamet eden Zamira Öztürk'ün konuyla ilgili makalesini hatırlamak yeterlidir (Öztürk, 2022: 197-210).

Şükru'lla'nın 26.Tan Ağarışı adlı destanında 26 Nisan 1966 yılında Taşkent şehrinde yaşanan deprem ve onun Taşkent ve Taşkentlilere getirdiği felaketler ele alınır. Destan; "İlk Deprem", "İkinci Deprem", "Üçüncü Deprem" kısımlarından, toplamda 15 bölümden ibarettir. Şair, depremin yaşandığı 26 Nisan sabahını şöyle resmeder:

26 Nisan. Tan ağarışı.
Taşkent tatlı bir uykuda idi.
Bayrama yakındı.
Düşler, hayaller
Bununla meşguldü. Hayat asude.
Bebeklerin yüzünde tatlı tebessüm,
Fişeklerin sesin dinlercesine,
Bir an gökyüzünde fişeğin sesi
Düşüne mi girdi nedense bir an
Birdenbire haykırdılar...
Bu uyku muydu
Yoksa bir neşe, bir korku muydu?
Anlamak zorluydu
Öyle bir haldi (Shukrullo, 2009: 197).

Yukarıdaki dizelerden sonra depremin başlaması, sarsıntıdan sonra çöken evler, harabeye dönüşen binalar, enkaz altında kalan bedenler, insanların feryadı, darmadağın sokaklar, hatta gökyüzünde uçan kuşların dertli ötüşmeleri gelir:

Ayaklar altında yer sarsıntısı,
Raftan yere düşen kap kacak sesi.
Zelzele!.. Zelzele!..
Bu kutsal toprak, bu azim şehir
Asma köprü gibi sallanıyordu (Shukrullo, 2009: 198).

Şair, depremden etkilenen büyük bir şehri sallanmakta olan asma köprüye benzetir. Destan, Gafur Gulam'ın vefatı haberi ile sona erer. Şair, üstadın vefatını üçüncü zelzeleye benzetir. Önceki iki deprem Taşkent'i yerle bir ederken üçüncü deprem büyük Özbek şairi Gafur Gulam'ın vefatıyla manevi bir deprem olarak değerlendirilir:

Ama bugün yer sarsılmadı,
Zelzele olmadı, dindi yer altı.
Etrafa ağır bir karanlık çöktü,
Kalpleri kapkara bir keder sardı.
Bugün gece ortasında feryat ederek.
Ana zemin üstünde ağlardı Girya.
Bu ağır matemden kalarak garip.
Yer de sarsılmaktan vazgeçti güya.

Bu matem önünde divan durarak
Dili tutulmuştu, kalmıştı sessiz.
Bugün aramızdan Gafur Gulam'ı
Alıp götürmüştü zamansız ölüm (Shukrullo, 2009: 213).

Destan'da Şükru'lla'nın özel anıları, çocukluğunun geçtiği eski ev, Taşkent sokakları, insanlar, kuşlar, Gafur Gulam'ın vefatı, Taşkent tarihinde acılı iz bırakan depremin akıbetleri şiirsel biçimde beyan edilir. Şairin doğup büyüdüğü yerde her şey yerle bir olur, sadece dedesinin diktiği dut ağaç ayakta kalır. Aşağıdaki dizelerde bu konuda bilgi alırız:

Doğup büyüdüğüm evden hatıra olarak

Kalmıştı sadece dedemin diktiği dut.

Bugün etrafını gezdim, dolandım.

Onun karşısında sükut eyledim (Shukrullo, 2009: 210).

Şükrulla 26.Tan Ağarışı'nın tarihçesini de Mücevherat Sandığı'da beyan eder: "1966 yılı. Taşkent'tin sarsıldığı günlerdi. Taşkent'te yaşanan deprem tüm danyanın kalbini sarsmıştı âdeta. Deprem korkusu, insanların çektiği acılar, yurt sevgisi, gençliğimin geçtiği evlerin harap oluşu, Taşkentlilerin sabrı düşüncelerimi de telaşlandırmıştı. Bu konuda bir şeyler yazmak istedim. Fikrim hayalim bununla meşgulü. Evlerinden olan insanların çadır evlerde yaşadığı günler. Günün birinde yine bunları düşünürken uykum kaçtı. Uyuyamadım. Evdekilere çaktırmadan gece yarısı dışarı çıktım. Atalarımın yaşadığı mahalleyi gezdim. Ağladım. Bir taksi görünce çeviri şehre inmek istedim. Yolda taksiden inip harabelerin önünde durdum. Ne haldeydim bilmiyordum. Taksi şoförü halime şaşkın şaşkın bakıyordu.

... Aradan birkaç ay geçti. Bu arada deprem hakkındaki 26.Tan Ağarışı destanımı tamamladım. Yayımlandı bile (Shukrullo, 2009: 157-160).

26.Tan Ağarışı'nda Taşkent depremi tarihî bir tablo olarak duygusal biçimde kaleme alınmıştır.

Sonuç

Destan, modern Özbek destancılığında büyük öneme sahiptir. Bunun dışında şairin diğer destanları da yeni bakış açısı, istiklal dönemi edebiyatı çerçevesinde analiz edilmesi lazım.

Özetle, Şükrulla'nın İhtiyarlar adlı destanındaki ihtiyar karakterleri yaratma arayışlarını araştırma ve analiz etme istiklal dönemi edebiyatı için de önemlidir. Ayrıca şairin İhtiyarlar, 26.Tan Ağarışı, Gül ile Taş, Rusya, İki Kaya gibi destanları modern Özbek destancılığının gelişmesinde ayrı yere sahiptir.

KAYNAKÇA

1. Nazarov, Baxtiyor (2016), "She'rlari – oq to'shli qaldirg'och", Shukrullo ijodining olmos qirralari, Toshkent.
2. Shukrullo (1977), Javohirlar sandig'i, Toshkent.
3. Shukrullo (2009), Tanlangan asarlar, J. III, Toshkent.
4. Rahimjonov, No'mon (1983), Shoir va davr, Toshkent.
5. Öztürk, Zamira (2022), Sovet adamını yaratma çabalarının Orta Asıya'ya yansıması, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Temmuz*, s. 197-210.